

SUDAN'IN ETNOPOLİTİK SORUNLARINI BESLEYEN FAKTÖRLERİN TARİHSEL BİR ANALİZİ

Mürsel BAYRAM*

Öz

1956'da İngiltere'den bağımsız olan Sudan, önce güney, sonra batı bölgesinde yaşanan iki büyük iç savaş tecrübe etmiştir. Ülkenin etnopolitik sorunlarını besleyen birincil faktör, İngiliz-Mısır müşterek idaresi (*condominium*) döneminde uygulanan politiklardır. Güney Sudan'a Kuzeyli Müslümanların girişini zorlaştıran İngiliz yönetimi, Sudan'ın kuzeyi ile güneyi arasında daha bu dönemde sosyo-politik ve kültürel bir ayrımı beslemiştir. İkinci faktör, bağımsızlık sonrasında, atomize haldeki sosyo-politik yapının yerine modern ulus-devlet yapısının ikame edilmeye çalışılmasıdır. Abbud döneminde Güney Sudan'da eğitim dili olarak İngilizce yerine tekrar Arapça'nın ikame edilmesi ve Hıristiyan misyoner okullarının yerine İslâmî okulların açılması ile birlikte bölgede silahlı bir isyan hareketinin doğması, *condominium* dönemindeki ayrımın ne derece yerleştiğini göstermektedir. Üçüncüsü, eğitim, sağlık vb. kamu hizmetlerinin belli bölgelerle sınırlı kalması ve bu nedenle ihmal edilen grupların merkezî yönetime sadakatlerinin sağlanamamasıdır.

Dördüncü faktör, Sudan'ın içişlerine yönelik bölgesel ve uluslararası müdahalelerdir. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail olmak üzere birçok aktör, Sudan'ın etnik sorunlarına müdahil olmuştur. Parçalanmış bir Sudan'ın Mısır için de büyük risk anlamına geldiğinin bilincinde olan uluslararası aktörler, Nil silahıyla hem Sudan'ı hem Mısır'ı mütemadiyen tehdit altında tutmak istemiş olabilir. Bu bağlamda Güney Sudan bölgesinin bağımsızlığı ile sonuçlanan süreç hızlandırılarak Sudan'ın Nil Nehri üzerindeki tasarruf hakkının sınırlandırılması ve güneydeki petrol kaynaklarını kaybetmesi sağlanmıştır.

Bu faktörler, Sudan'daki etnik sorunları kökleştirirken beraberindeki insanî trajediler, haliyle uluslararası reelpolitığın malzemesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Sudan, Güney Sudan, Darfur, Etnopolitik, Nil, İsrail

* Okt., Ahi Evran Üniversitesi YDYO Öğretim Elemanı, Kırşehir/Türkiye. mürselbayram@gmail.com

THE FACTORS BEHIND THE ETHNOPOLITICAL PROBLEMS OF SUDAN: A HISTORICAL ANALYSIS

Abstract

The foremost factor underlying the ethno political problems in Sudan is the divisive policies in the condominium era. As the de facto administrator of Sudan in this era, Britain hampered the entrance of Northern Muslim traders into South Sudan while facilitating the entrance and activities of Christian missions here. British administration also promoted using English instead of Arabic in the region. In this way, a socio-cultural segregation was consolidated between the North and the South in this period. After the independence of Sudan in 1956, Arabic was made the language of education again and Islamic schools were opened instead of Christian ones. This led to discontent and paved the way for the emergence of armed insurgency in the South, which was an indicator of how well the colonial divisive policy worked in Sudan. The second factor is the ineffective replacement of the colonial political order with a centralist mind-set of modern nation-state. The third factor is the limited access in remoter parts of the country to public services and consequently the low level of loyalty in those regions to the central government in Khartoum. The last factor is the involvement of regional and international actors in Sudanese internal affairs. Israel and the United States of America in particular actively got involved in the civil wars of Sudan. A balkanised Sudan was a great risk for Egypt as well. Therefore, those interventionist actors probably planned to put both Khartoum and Cairo under threat with the weapons of the Nile and oil. The independence process of South Sudan was accelerated at last and Al-Bashir regime was deprived of the rich oil sources in the South and its rights on Nile was limited in this way. While these factors aggravated the ethnic problems in Sudan, humanitarian tragedies of the civil wars across the country have been overshadowed by all this diabolical realpolitik.

Keywords

Sudan, South Sudan, Darfur, Ethno politics, the Nile, Israel

GİRİŞ

Kuzey, Orta ve Doğu Afrika kültürlerinin kesiştiği bir coğrafyada yer alan Sudan, yaklaşık 2,5 milyon kilometre karelik yüzölçümüyle Afrika Kıtası'nın en büyük ülkesi konumunda iken 2011 yılında Güney Sudan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte yüzde 25 küçülerek 1 milyon 886 bin kilometre karelik bir alana gerilemiştir. 50 yılı aşan kanlı bir iç savaşın sonucu olarak gerçekleşen bu gerileme, Sudan açısından jeo-politik ve jeoekonomik anlamda ciddi bir kayıp olmuştur.

Sudan'da etnik çeşitlilikten kaynaklanan sorunların temelinde Arap-Afrikanlı ayrımı yatmaktadır. Arap-Afrikanlı ayrımının politizasyonu ise sömürgeci dönemin mirası olan ve Afrika'nın sosyo-politik gerçeklikleriyle uyuşmayan yapay uluslaşma süreci ile ilgilidir. Örneğin, sömürgecilik öncesi dönemde Mali İmparatorluğu dâhilinde yaşayan 11 milyon nüfuslu Mandinka halkı, bugün 11 devlette (Gambiya, Gine, Mali, Sierra Leone, Fildişi Sahili, Senegal, Burkina Faso, Liberya, Gine Bissau, Nijer, Moritanya) yaşamakta ve bu ülkelerin hiçbirinde nüfusun çoğunluğunu teşkil etmemektedir. Keza Sudan, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin haritaları çizilirken aynı kabilenin üyeleri, üç ülkeye dağılmıştır. Osmanlı sonrası Ortadoğu coğrafyasından ve birçok Afrika ülkesinde şahit olunduğu gibi Sudan'da da bağımsızlık sonrası dönemde ortaya çıkan etnik çatışmaların temel sebeplerinden birisi, bu tarz yapay sınırlardır (İsmayilov, 2007, s. 69; Miller, 2007, s. 116).

Diğer taraftan, Sudan'ı baştanbaşa kat eden Nil Nehri'nin uzun mesafeli ulaşımına izin vermemesi, İngiliz idaresinin inşa ettiği dar ve tek yönlü demiryolu hatlarının eskiyip yetersiz kalması ve karayollarının gereken düzeyde olmaması ülkede doğal olarak geri kalmış bir ulaşımı beraberinde getirmektedir. Bu durum, 1820'lerden bu yana Sudan'da hiçbir hükümetin başkentin 250-300 km ötesindeki alanlarda tam hâkimiyet kuramamasına neden olmuştur. Binaenaleyh, üretici bölgelerden tüketici bölgelere ticarî sevkiyat ve eğitim, sağlık vb. kamu hizmetleri belli bölgelerle sınırlı olmuştur. Haliyle uzak bölgelerdeki insanlar kendi başlarının çaresine bakmak durumunda kalmışlar ve Hartum'dan kamu hizmeti konusunda çok şey alamadıkları için merkezî yönetime sadakatleri de alt düzeyde olmuştur (Bechtold, 2009, s. 151). Bu bağlamda ülkenin batısında, doğusunda, güneyinde ve kuzeyinde marjinalizasyona ilişkin şikâyetlerin başlamasıyla asayiş sorunları belirmiştir.

Buradan hareketle çalışmamızda, Sudan'ın iç savaşa dönüşen etnik sorunları analiz edilmektedir. 1956'da İngiltere'den bağımsız olan Sudan, iki büyük iç savaş yaşamıştır. Bunların birincisi Güney Sudan böl-

gesinde, diğeri Darfur bölgesinde patlak vermiştir. Her iki iç savaş da tarihsel olarak birbiriyle bağlantılıdır. İki iç savaşın yerel dinamikleri ve uluslararası müdahale faktörleri önemli oranda benzeşmektedir. Bu doğrultuda makalede öncelikle Güney Sudan Sorunu'nun tarihsel temelleri ele alınmakta; başta ABD ve İsrail olmak üzere, Güney Sudan Sorunu'nun etnopolitizasyonunda rol oynayan dış müdahale faktörleri incelenmektedir. Bölgede petrol keşfinden sonra iç savaşın nasıl ekonomi-politik bir boyut kazandığı, El-Beşir döneminde yaşanan radikalizasyon ve beraberindeki uluslararası izolasyonun Çin faktörüne bağlı olarak nasıl yumuşadığı izah edilmektedir. Ayrıca Güney Sudan-İsrail ilişkileri üzerinden Sudan siyasetinde Nil faktörünün önemine değinilmektedir. Son olarak Güney Sudan'da Salva Kiir ile Riek Machar arasındaki iktidar mücadelesinin tetiklediği etnik şiddet sarmalı ele alınmaktadır. "Sudan boğçasında biri dikilmeden diğeri sökülen yama" olarak değerlendirildiğimiz Darfur Sorunu da benzer yerel, bölgesel ve küresel faktörler üzerinden analiz edilmektedir.

A. GÜNEY SUDAN SORUNU'NUN TEMELLERİ

Osmanlı Devleti'nin Mısır valisi olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 1821'de Sudan topraklarını kontrolüne geçirmiştir. 1885 yılına kadar sürecek olan bu dönemde Sudan'ı Çerkez Osman Bey, Kürt Mahu Bey ve Ermeni Arakil Bey gibi valiler yönetmiştir. Fakat konuştukları dile (Türkçe) ve sembolik de olsa tâbi oldukları devlete (Osmanlı) atfen bu dönem Sudan tarihinde "Türkiye Dönemi" (*Ahd ut-Turkiyye*) olarak adlandırılmıştır (Collins, 2008, s.10-15; Hill, 1959).

Ne var ki Mısır'ın Türk yöneticileri kendilerinin "dinen ve örfen kabul etmedikleri Batı sistemini Sudan halkına reva görmüş" ve vergi anlamında "halkın kaldıramayacağı teklifler" getirmişti. Bu durumdan memnun olmayan Muhammed Ahmed ibni Abdullah el-Mehdi, İngiliz tahakkümüne karşı çıkan bazı Mısırlı milliyetçileri de kendi safına çekerek Sudan'da 1885'ten 1898'e kadar etkin olan teokratik bir idare kurmuştur. Sudan tarihinde "Mehdiye" olarak adlandırılan bu dönemde Mısır ve İngiltere'nin Sudan üzerindeki iddiaları devam etmiştir. Nitekim İngiliz-Mısır kuvvetleri Nisan 1898'de Mehdi ordusunu mağlup ederek Mehdi Devleti'ne son vermiş ve akabinde İngiltere ile Mısır arasında bir *condominium* (müşterek idare) anlaşması imzalanmıştır¹ (Tura-bi, 1994, s.24; Marsot, 2007; Churchill, 2007, s. 19; Koçak, 1999, s. 29; Mar-

¹ Bu dönem Sudan tarihinde Mısır eşyönetimine atıfla "İkinci Türkiye Dönemi" (Türkiye es-Saniye) olarak adlandırılmıştır.

timer, 1982, s.77). *Condominium* anlaşmasına göre Sudan, İngiltere Hükümeti'nin tavsiye edip Mısır yönetiminin atayacağı bir genel vali tarafından idare edilecekti, başka bir ifadeyle Sudan üzerinde fiilî olarak söz sahibi olan ülke İngiltere'ydi (Ataallah, 2008; Murqus, 1984).

Sudan'ın orta ve kuzey bölümünde Arap-İslam kültürü etkinken güney bölümü geleneksel Afrika dinleri ile Hıristiyanlığı benimsemiş ve Arap-İslam kültürünün nüfuzuna karşı dilsel ve dinsel farklılıklarını önemli oranda muhafaza etmiştir (Moro, 2007, s. 14). Ülkede sosyolojik olarak oluşan bu Arap-Afrikalı ayrımı, *condominium* döneminde politize edilerek pekiştirilmiştir. Zira İngiltere, Afrika'nın geri kalanındaki sömürgeleriyle Sudan'ın güney bölgelerini birleştirmek istiyordu. Bunun için öncelikle bölge halklarının birbirinden açıkça ayrılması gerekmektedir. Tarihsel süreçte etkili bir merkezî güç tarafından yönetilmemiş olan Güney Sudan, etnik temelde daha küçük birimlere ayrılacaktı. *Condominium* döneminde Sudan'ın merkezden uzak bölgeleri için öngörülen "yerli yönetim" ilkesi bu amaca yönelik bir uygulamadır. Yerli yönetim ile kast edilen yönetim biçimi, etnik sınırlarla birbirinden ayrılan birimlerin oluşturulmasıdır. Bu çerçevede geleneksel kabile reislerine yörelerindeki uyuşmazlıkları giderme, asayiş sağlama, vergi toplama ve geleneksel hukuk sistemlerini uygulama gibi konularda özerklik tanınmıştır (Öndül, 2015, s. 54.).

Kuzey'in Güney üzerindeki etkisini asgari düzeye indirmek isteyen İngiliz idaresi, Kapalı Kapı Yasası çerçevesinde 1922'de Güney Sudan'ı Kapalı Bölge ilan etmiş ve buraya giriş çıkış için pasaport ve vize işlemleri uygulamaya koymuştur. Böylelikle buraya Kuzeyli Müslümanların girişini zorlaştıran İngiliz yönetimi, bilakis Hıristiyan misyonerlerin girişini kolaylaştırmış; halkın Arapça yerine İngilizce öğrenmelerini ve hatta Arap kıyafeti giymelerinin yasaklanmasını önermiştir (Collins, 2008, s. 35-41). Burada açılan okullarda amaç okuma-yazma öğretmekten çok Batı düşüncesinin ve Hıristiyanlığın teşviki olmuştur (El-Efendi, 1993, s. 84-87). Sudan'ın kuzey ve güney bölgeleri arasında bu şekilde perçinlenen sosyo-politik ve kültürel ayrım, bağımsızlık sonrasında millî birliği zorlaştırmıştır (Seyyid, 1996).

Düşük profilli bir mücadelenin ardından 1 Ocak 1956'da Sudan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde, ekonomisi pamuk ihracatına dayalı olan ülkede pamuk fiyatlarının düşmesi nedeniyle ekonomik resesyona yaşanmıştır. ABD tarafından Sudan hükümetine dış yardım paketi önerilmiş; Ümmet Partisi bu öneriyi sıcak bakarken diğer hükümet ortağı Halkın Demokratik Partisi

ikna edilememiş; bunun üzerine hükümet Sovyetler Birliği'ne yönelmiştir (Collins, 2008, s. 70-72; Lancaster, 2006, s. 80). Bu ortamda “ülkedeki siyasî vaziyetin giderek kötüye gittiği”, “ülkeyi bu anarşi ve istikrarsızlık durumundan ancak ordunun kurtarabileceği” düşüncesiyle 17 Kasım 1958'de Tümgeneral İbrahim Abbud önderliğinde Sudan'ın ilk askerî darbesi gerçekleştirilmiştir (Niblock, 1987, s. 217).²

Abbud rejimi, Güney Sudan'da eğitim dili olarak İngilizce yerine tekrar Arapça'nın ikame edilmesini ve Hıristiyan misyoner okulları yerine İslâmî okulların açılmasını kararlaştırmıştır. 1962'den itibaren ülkedeki bütün yabancı misyonerler kovulmuştur (Twaddle, 2002, s. 291). Bu gelişmeler Güney Sudan'da olumsuz yankı bulmuş ve Doğu Ekvatorya'da silahlı 400 kadar gönüllüden oluşan bir isyancı hareketin nüvesi atılmıştır. Bu harekete *öldürücü yılan zehiri* anlamına gelen *inyanya* ile *asker karınca* anlamına gelen *manyanya* kelimeleri birleştirilerek Anyanya adı verilmiştir. 400 kişiyle başlayan Anyanya, 1964'te militan sayısını 5 bine kadar çıkarmıştır (Collins, 2008, s. 80).

Kasım 1964'te Başbakan Sırr el-Hatim el-Halife, Güney meselesinde askerî olmayan bir yönetime başvurarak Güneyli isyancılarla müzakere masasına oturmuştur. Ne var ki Güneylilerin kendi milislerini bölgenin güvenlik gücü olarak ikame etme konusundaki ısrarları nedeniyle görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu arada 1965 Bahar'ındaki seçimlerde bazı bölgesel siyasî yapılanmaların nispeten önemli başarılar elde etmeleri Sudan'ın diğer bölgelerinde de etnopolitik hareketlerin kuvvetlenmeye başladığını göstermekteydi. Bölgelerinin ihmal edildiğini iddia eden Güney Kordofan kaynaklı Nuba Dağları Genel Birliği ve Sudan için federal bir sistem öneren Doğu Sudan kaynaklı Beja³ Kongresi söz konusu siyasî örgütlenmelerin başını çekmekteydi. Bu ortamda Nisan 1968'de gerçekleştirilen seçimlerde Güneyli Sudan Afrika Milli Birliği'nden 15, Güney Cephesi'nden de 10 milletvekili meclise girmeyi başarmıştır (Collins, 2008, s. 85).

B. NEGATİF BARIŞ EVRESİ VE SPLA'NIN KURULUŞU

El-Halife'den sonra göreve gelen Muhammed Ahmed Mahcub hükümeti döneminde (1967-69) millî borç muazzam bir artış göstermiş; ekonominin kötüye gitmesi etnik meselelerin geri planda kalmasına

² Benzer şekilde Türkiye'deki 1960 darbesinde de Menderes hükümetinin Sovyetler Birliği'ne yönelmek isteğinin rolü olduğunu hatırlatmak gerekir. Bkz. Bayram, 2015, s. 33-34.

³ Sudan nüfusunun yüzde 5'ini oluşturan Bejalar, eski Hint dillerinden Prakrit'e benzer bir dil konuştukları için Hindistan kökenli bir halk olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bkz. Fırat, 2012, s. 44.

neden olmuştur (Collins, 2008, s. 92). Buna bağlı olarak 25 Mayıs 1969 tarihinde Albay Cafer Numeyri önderliğindeki Hür Subaylar ülke yönetimine el koymuştur. Cemal Abdunnasır'ın Arap sosyalizmini örnek alan Numeyri, Güneylilerle diyalog kurmayı denemiş ve çetin bir müzakere sürecinin ardından Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da Şubat 1972'de bir anlaşmaya varılarak ateşkes sağlanmıştır (Warburg, 1978, s. 122; Adil Rida, 1976). Addis Ababa Anlaşması uyarınca Güney Sudan otonom bir bölge statüsüne kavuşmuştur. Bir bölgesel meclis ve Yüksek Yürütme Konseyi tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Anyanya militanları ordu bünyesine katılmıştır (Collins, 2008, s. 111-114).

Bu arada ülkenin batı bölümünü teşkil eden Darfur'un ihmal edilmişliğinden yakınan askerlerden oluşan bir grup Albay Hasan Huseyn komutasında 5 Eylül 1975'te başarısız bir darbe teşebbüsünde bulunmuş; bunu 2 Temmuz 1976'daki bir başka darbe teşebbüsü izlemiştir. Müteselsil darbe teşebbüsleri ve çevre bölgelerde huzursuzlukların artması üzerine Numeyri, Güney'e tanınan bölgesel otonomiye ülke geneline teşmil etmiştir. Şubat 1980'de uygulamaya konulan Bölgesel Yönetim Yasası çerçevesinde Sudan'ın 5 bölgesi (Kuzey, Doğu, Merkez, Kor-dofan ve Darfur) yarı otonom hale getirilmiştir. Ne var ki Numeyri, Haziran 1983'te ani bir kararla Güney bölgesini 3 bölgeye (Bahr el-Gazal, Ekvatorya ve Yukarı Nil) ayırarak Addis Ababa Antlaşması'nı ihlal etmiştir. Bununla da kalmayıp bölgesel meclisi feshetmiş ve Arapçanın bölgede tek resmi dil olduğunu ilan etmiştir. Bunun üzerine Güney'deki isyan tekrar başlamış; Nisan 1983'te John Garang tarafından kurulan Sudan Halk Kurtuluş Hareketi (SPLM/*Sudan People's Liberation Movement*), aynı zamanda askerî bir kanat (SPLA/*Sudan People's Liberation Army*) teşkil ederek iç savaşı yeni bir boyuta taşımıştır (Collins, 2008, s. 129-138).

Bu gelişmeler göz önüne alınarak, Addis Ababa Anlaşması'nın Arap ve Afrikalı toplumları birleştirmek ve ülkeye kalıcı bir barış sunmak adına imzalanmadığı, aksine Numeyri'nin siyasî iktidarını sürdürmeye matuf bir "negatif barış" hamlesi olduğu söylenebilir (Öndül, 2015, s. 2).

C. GÜNEY SORUNU'NUN ETNOPOLİTİZASYONUNDA DIŞ MÜDAHALE FAKTÖRÜ

Güneylilerin ülke yönetimine, orduya ve polise dâhil edilmesine rağmen buradaki isyan hareketinin güçlenmeye devam etmesinin en büyük nedenlerinden birisi de yabancı aktörlerin müdahaleleridir. Bil-

hassa ABD, İsrail ve Batı Almanya'nın isyancı gruplara silah temin ettiği bilinmektedir (Warburg, 1978, s. 158-175; Garrang, 1971).

1960'lı yılların sonlarından itibaren Sudan iç savaşına müdahil olan ve Güney Sudan'a giriş için Kenya'yı üs olarak kullanan İsrail, Nairobi'deki büyükelçiliği vasıtasıyla SPLA'ya başta tanksavar füzeler olmak üzere muhtelif askerî teçhizat temin etmiştir (DeRouen ve Heo, 2007, s. 742). İsrail'e davet edilen isyancı lider Joseph Lagu, askeri eğitim ve finansman temini için Aralık 1967'de Tel Aviv'i ziyaret etmiştir (Beit-Hallahmi, 1988, s. 48).

İsrail yönetimi, Haziran 1969'da isyancıların Etiyopya'da eğitim kampları açmaları ve silah sevkiyatında Uganda hava sahasını kullanmalarına imkân sağlamıştır. Aynı zamanda Güney Sudan'a İsraili askerî danışmanlar göndermiş ve Ocak 1971'den itibaren Anyanya militanlarına İsrail'de silah, patlayıcı ve radyo transmisyonu gibi konularda eğitim vermiştir. İsrail'in sağladığı silah ve eğitim ile iç savaş ivme kazanmıştır. İsyancıların İsrail'den aldıkları silahlar Sudan ordusunun Sovyetler Birliği'nden aldığı silahlara baskın gelmiş ve Anyanya etkinliğini artırmıştır (Collins, 2008, s. 105-107).

Bölge devletleri de müteakıl biçimde birbirlerinin isyancılarını desteklemiştir. Örneğin, Mengistu Haile Mariam yönetimindeki Komünist Etiyopya hükümeti Sudan'daki Anyanya örgütüne silah sevk ederken Sudan yönetimi de Eritre'deki Müslüman ayrılıkçılara yardım etmiştir (Erlikh, 1983, s. 65). Sudan, ayrıca Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki Bokassa karşıtı hareket ile Demokratik Kongo Cumhuriyetindeki Simbala-ra silah yardımında bulunmuştur (Bidwell, 2010, s. 259). Bu durum, bölgedeki etnik sorunların giriftleşmesini beraberinde getirmiştir.

Ç. PETROL KEŞFİ İLE İÇ SAVAŞIN EKONOMİ-POLİTİK BİR BOYUT KAZANMASI

Güney Sudan ile barışın sağlandığı dönemde bir yandan ülke ekonomik alanda kalkınmaya ve yabancı yatırım çekmeye başlarken diğer yandan Chevron tarafından Güney Kordofon ve Yukarı Nil bölgelerinde petrol arama faaliyetleri yürütülmüştür. Güney Sudan'da muazzam üretim potansiyeli taşıyan petrol sahalarının olduğunu gören Chevron, 1974'te bu sahaların imtiyazını almıştır. Ancak medyanın 1978'de Bentiu'da önemli miktarda petrol bulunduğunu ve burada çıkarılıp işlenecek olan ham petrolün boru hatlarıyla Kızıldeniz kıyısındaki liman kenti Port Sudan'a taşınacağını ifşa etmesi üzerine Güney Sudan'da geniş çaplı protestolar patlak vermiştir. Boru hattının sadece kuzeyden geç-

mesine karşı çıkan Güneyliler, petrol sahalarını Kenya'nın Mombasa limanına bağlayacak alternatif bir boru hattı önermişlerdir (Behrends, 2008, s. 45). Buna mukabil hükümetin petrol sahaları çevresine yaptığı askeri sevkiyat ve tahkimat isyanın derinleşmesine neden olmuştur. Böylelikle Güney'deki isyan hareketinin motivasyonuna ciddi bir ekonomik ve enerjiopolitik boyut eklenmiştir. *"17 yıl topraklarımızın gerçek zenginliğini bilmeden savaşmışız. Şimdi burada petrol olduğunu bildiğimize göre daha uzun süre savaşırız"* diyen bir SPLA militanı bu gerçeği çok iyi özetlemektedir (Hutchinson, 1996, s. 9).

Daha petrol aramaları yapılırken ve henüz bölgede petrol bulunduğu açıklanmamışken Hartum kulislerinde bazı siyasetçiler Güney'de petrol bulunması halinde bunun ülke birliğini tehdit edeceğini ve Güney'in ayrılma sürecine ivme kazandıracağını dile getirmişlerdi (Collins, 2008, s. 123). Öngörüldüğü üzere bu dönemden sonra iç savaşın ana eksenini petrol kaynaklarının kontrolü ve petrol gelirlerinin adil dağılımı meselesi üzerine oturmuştur. Bu bağlamda SPLA'nın öncelikli hedefi, hükümet kontrolündeki petrol tesislerini tahrip etmek ve böylelikle Hartum hükümetiyle pazarlık konusunda elini sağlamlaştırmak olmuştur (Le Billion, 2004, s.19).

D. NUMEYRİ SONRASI SUDAN

6 Nisan 1985'te Numeyri Washington gezisinde iken Tümgeneral Sivar Abdurrahman Muhammed ez-Zeheb "halkın taleplerine cevap vermek" adına ordunun yönetime el koyduğunu açıklamıştır. Askeri yönetim ilk iş olarak 1956 anayasasının revize edilip temel özgürlüklerin koruma altına alınacağını ve Güney'deki bölgesel otonominin tekrar tesis edileceğini bildirmiştir. Cezuli Def'allah başkanlığında yeni bir sivil kabine oluşturulmuş, başkan yardımcılığına da Güney Cephesi lideri Samuel Aru Bol getirilmiştir. Geçici bir anayasa hazırlanmış, Güney'in otonomisi korunmuş ve 1986 başlarında SPLM/A ile müzakereler yürütülmüştür (Collins, 2008, s. 146-160).

Nisan 1986'daki seçimlerden sonra başbakanlık koltuğuna oturan Oxford mezunu Sadık el-Mehdi, büyük beklentilere rağmen Numeyri dönemindeki hataları telafi edebilme dinamizmini gösterememiştir. Güney'i temsil eden SPLM/A'nın ve Nube'yi temsil eden Sudan Milli Partisi'nin Şeriat yasalarının kaldırılması yönündeki taleplerine karşılık verilemediği için bölgesel memnuniyetsizlikler devam etmiştir. 1987'de alternatif anayasa oluşturma girişimleri başladığında ise İslâmî anayasa taraftarları itiraz etmiştir (Collins, 2008, s. 165).

Bu ortamda 11 Kasım 1987'de SPLA'nın başkent Hartum'un 700 km güney-doğusundaki Kurmuk şehrini ele geçirmesi içte ve dışta ciddi bir yankı bulmuş; öyle ki Libya, Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün hükümetleri Sudan'a askerî destek teklif etmiştir (Salih, 1991, s. 67-68; Collins, 2008, s. 167). Saldırı sonrasında bir dizi siyasî girişimler neticesinde 16 Kasım 1988'de yine Addis Ababa'da SPLM/A ile ateşkes anlaşması imzalanmıştır. 1 Şubat 1989'da kurulan yeni kabineye 4 Güneyli ile bir Nubeli dâhil edilmiştir. Başkent kulislerinde Sudan'ın Kuzey ve Güney olarak ayrılma vaktinin geldiği yönünde tartışmalar yeniden alevlenmiştir.⁴

Büyük oranda Numeyri döneminde Arap ülkeleri ve Sovyet bloğundan alınan silahlar nedeniyle Mart 1987'de Sudan'ın dış borcu 10,6 milyar dolara ulaşmıştı. Hükümetin IMF'ye (Uluslararası Para Fonu) başvurması ve Sudan para biriminin yüzde 80 oranında devalüe edilmesi sonrasında ülkede günlerce süren geniş çaplı protestolar düzenlenmiştir. Bunun üzerine hükümet Dünya Bankası ve IMF ile görüşmeleri askıya almıştır. Sonuç olarak ne ekonomiyi düzlüğe çıkarabilen ne de politik anlamda İslamcılar, sekülerleri ve Güneylileri memnun edebilen Sadık El-Mehdi yönetimi, 30 Haziran 1989'da kansız bir darbe ile sona ermiştir.

E. EL-BEŞİR REJİMİ: RADİKALİZASYON VE ULUSLARARASI İZOLASYON

Ömer Hasan Ahmed El-Beşir ve Hasan El-Turabi öncülüğünde gerçekleşen 30 Haziran 1989 İhtilali'nden sonra ülkedeki bütün medya organları kontrol altına alınmış; ordunun resmî gazetesi haricindeki gazeteler kapatılmış ve Numeyri döneminde kanunlaştırılan Şeriat hükümleri sert biçimde uygulanmaya devam edilmiştir (Burr ve Collins, 2003). Bu dönemden itibaren siyasî muhalifler ülke dışında diasporalar oluşturmaya yönelmiştir. Güney'deki iç savaşla mücadele etmek içinse bir yandan ordu güçlendirilmeye çalışılmış diğer yandan da El-Mehdi döneminde istihdam edilen *murahilin* adlı gruplardan daha düzenli milisler teşkil edilmiştir. Halk Savunma Gücü adı altında bir araya getirilen bu özel silahlı birimler, ordunun yetersiz kaldığı yerlerde sahaya sürülmüştür.

⁴ Haddizatında 1975-76 döneminde İhvan-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) mensupları arasında bu yönde tartışmalar yapılmış; Güney Sudan'ın taleplerinin Sudan'da İslamî bir düzenin kurulmasına engel teşkil ettiği dile getirilmişti. Bkz. El-Efendi (1993, s. 99).

Mart 1990'da bütün Arap ve Müslümanların Sudan'a vizesiz girebileceğinin açıklanması ve Nisan 1991'de Turabi önderliğinde Arap İslâm Halk Kongresi'nin (MAŞİ/ *Mu'temer el-Arabî eş-Şa'bî el-İslâmî*) kurulması, Sudan'ın Batı dünyası nezdindeki olumsuz imajını perçinlemiştir. "Evrensel İslâm devrimini koordine edecek bir forum" olarak tasarlanan MAŞİ'nin ilk toplantısı Sudan Hükümeti tarafından "Hilafet'in kaldırılmasından sonraki en önemli hadise" olarak lanse edilmiştir (Collins, 2008, s. 183-195). Bu toplantıya Ortadoğu, Kuzey Afrika, İngiltere, ABD ve hatta Filipinler'de mücadele yürüten Ebu Seyyaf dâhil olmak üzere 45 ülkeden delege katılmıştır. Kongre sonrası süreçte Hamas, Hizbullah, Hizb ul-İslâmî, Hizb ul-Mücahidîn, En-Nahda, İslâmî Selamet Cephesi, Cemaat el-İslâmî vb. örgütler Sudan'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunların yanı sıra Sudan'da El-Kaide kamplarının açılmasına ve Usame bin Ladin'in burada ikamet edip şirketler kurmasına müsamaha gösterilmiştir (Collins, 2008, s. 197; İnat, 2004, s. 77).

26 Haziran 1995'te Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'e yönelik başarısız bir suikast teşebbüsünde bulunan Cemaat el-İslâmiyye mensuplarının Sudan ve Yemen pasaportuna sahip olduklarının açıklanması üzerine Mısır, suikastin arkasında Sudan'ın olduğunu iddia etmiş; Sudan hükümeti bu iddiaları reddederken Turabi, "Mısır firavununu avlayan mücahidleri" selamlamıştır (Collins, 2008, s. 216). Bununla birlikte, Mübarek suikasti Sudan siyasetinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Teröre destek veren ülke imajını ortadan kaldırmak isteyen Sudan, bu tutumunun ilk göstergesi olarak Çakal Carlos lakaplı Ilich Ramirez Sanchez'i⁵ Ağustos 1994'te Fransa'ya teslim etmiş; mukabilinde Fransa Dışişleri Bakanı Charles Pasqua, Sudan'ın terörizmle bağını kopardığına inandıklarını açıklamıştı (Collins, 2008, s. 218). Buna rağmen Bosna, Arnavutluk, Somali ve Çeçenistan'daki mücadelelere desteğinin devam etmesi nedeniyle Sudan, uluslararası kamuoyunu ikna edememişti. Mübarek suikasti sonrasında bütün Arap ve Batı dünyasından izole olmaya başlayan Sudan yönetimi, Arap ve Müslümanlara tanıdığı vizesiz giriş iznini 6 Ağustos 1995'te iptal etmiş; ikinci bir girişim olarak Usame bin Ladin'i 18 Mayıs 1996'da Afganistan'a göndermiştir (Collins, 2008, s. 220).

⁵ Sanchez, 1970 yılından itibaren Moskova ve diğer birçok Avrupa şehirlerinde toplam 83 terör eyleminin faili ve yöneticisiydi. 22 yıl boyunca Interpol başta olmak üzere birçok gizli servis tarafından aranan Sanchez, 1993'te Yemen pasaportuyla Sudan'a girmiş ve farklı kimliklerle saklanmayı başarmıştır. Kanştığı bir kavga sonucu Sudan polisi tarafından yakalanarak 15 Ağustos 1994'te pazarlık konusu yapılmaksızın Fransa'ya teslim edilmiştir. Sudan yönetimi bu tutumuyla ilgili olarak "sadece terörü desteklemediğini ispat etmek istediğini" belirtmiştir. Bkz. Koçak (1999, s.117-118).

Olumsuz imajından kurtulma çabalarına rağmen Sudan'ı içten ve dıştan çevreleyen bir "husumet çemberi" oluşmaya devam etmiştir. Ülke içerisinde bir taraftan güneyde SPLA'nın saldırıları artarken diğer taraftan Eritre destekli Beja Kongresi de doğu bölgesinde silaha sarılmıştır. Rejim muhalifi gruplar Milli Demokratik İttifak çatısı altında birleşmiş ve 17 Haziran 1995'te Eritre'nin Asmara şehrinde bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. İdeolojik olarak birbirinden çok farklı yönelimleri olan Sudan Komünist Partisi, Ümmet Partisi, Demokratik Birlik Partisi, SPLM, Beja Kongresi, Sudan Müttefik Kuvvetleri, Sudan Afrika Partileri Birliği ve Lundin Madencilik Şirketi ile çok sayıda sendika "El-Beşir rejimini yıkmak" konusunda birleşmişlerdir. "Asmara Mutabakatı" ile iktidar değişikliği sonrası kurulacak geçici hükümet kadrosu dahi belirlenmiştir (Collins, 2008, s. 213).

Uluslararası ölçekte ise hem komşu Libya, Mısır, Etiyopya, Kenya ve Uganda'nın düşmanlıkları keskinleşmiş hem de Batı dünyasından gelen baskılar somutlaşmaya başlamıştır. Bu kapsamda Sudan'la 1990'dan beri işbirliği yapmayı reddeden IMF, 1993'te Sudan'ı fon dışı bırakmış; aynı yıl Dünya Bankası da Sudan'a yönelik kredilerini askıya almıştı. 1995 sonrası dönemde uluslararası izolasyon genişletilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Mübarek suikastinin soruşturulmasında işbirliğini reddettiği gerekçesiyle Nisan ve Haziran 1996'da Sudan'a yaptırım kararı almıştır. Sudan'ın BM'deki delegasyonu ve diplomatlarının ABD'deki seyahatleri kısıtlanmıştır (Collins, 2008, s. 217).

F. GÜNEY SUDAN SORUNUNDA ABD'NİN ROLÜ

Terör örgütlerine kucak açtığı gerekçesiyle Sudan, 18 Ağustos 1993'te ABD Dışişleri tarafından "teröre destek veren ülkeler listesi"ne dâhil edilmiştir. Aynı ABD, Sudan'ın "terör örgütü" olarak gördüğü SPLA içerisinde başlayan bölünmeyi önlemek için örgüt liderleri John Garang ve Riek Machar'ı 21 Ekim 1993'te Washington'da bir araya getirmiş; örgütün güç ve birlik mesajı vermesi için arabuluculuk yapmıştır (Collins, 2008, s. 207). Kısacası, ABD teröre destek vermekle suçladığı bir ülkeye o ülkedeki teröre aracılık ederek karşılık vermiştir.

Sudan'ı diplomatik yollarla izole etmeyi yeterli görmeyen ABD, Kasım 1997'de Sudan'a tek taraflı ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır. ABD bir yandan CIA programlarıyla SPLA gerillalarını eğitirken diğer yandan da Sudan'ın komşularının SPLA'ya üs temin etmelerini ve isyancı grupların Sudan'a girişlerini kolaylaştırmalarını alenen teşvik etmiş (Hoile, 2000, s. 18); ayrıca Şubat 1998'de Eritre, Etiyopya ve

Uganda üzerinden SPLA ve Milli Demokratik İttifak'a aktarılmak üzere 20 milyon dolar değerinde askerî yardım yapmıştır (DeRouen ve Heo, 2007, s. 740). Bu ülkeler Sudan'ın güney ve doğusundaki sınır bölgelerine askerî saldırılar düzenlemiş ve birkaç kez Sudan topraklarında Sudan ordusuyla çatışmaya girmiştir.

20 Ağustos 1998'de ABD bizzat bir askerî müdahale gerçekleştirmiş; Usame bin Ladin'e ait olduğu ve kimyasal silah üretildiği gerekçesiyle Hartum'daki bir ilaç fabrikasını bombalamıştır. Sonradan burada kimyasal silah değil Sudan'ın ilaç ihtiyacının yarısından fazlasının üretildiği anlaşılmaya rağmen ABD'nin Sudan politikası değişmemiştir (İnat, 2004, s. 88). Kansas Senatörü Sam Brownback ve Dışişleri Bakanı Madeleine Albright 1999 yılı içerisinde birkaç kez SPLA lideri John Garang ile Nairobi'de görüşmüştür. Bu görüşmelerde Güney Sudan'a gıda yardımının konuşulduğu belirtilse de ABD'nin "insanî yardımı Sudan'a karşı bir silah olarak kullandığı" yönünde eleştiriler gündeme gelmiştir (Collins, 2008, s. 240). SPLA'nın çatışmaya hazırlanırken nasıl gıda ve ekipman temin ettiğine, militanların nasıl moral depoladıklarına tanıklık eden bir muhabir, bu durumu şöyle özetlemektedir:

[ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı] USAID tarafından finanse edilen Norveçli bir yardım kuruluşundan hafif bir nakliye uçağı sabahleyin savaşılar için gıda getiriyor. Daha sonra bir Birleşmiş Milletler güvenlik elemanı çıkageliyor ve savaş helikopterine nasıl ateş edilip düşürüleceği hakkında tüyolar veriyor. İkinci vakti, çatışmadan birkaç saat önce, Kenya'dan tahta sandıklar içerisinde silahlar taşıyan üçüncü bir uçak geliyor. Talim sırasında ise [SPLA'nın Batı Yukarı Nil bölgesi komutanı Peter] Gadeat'ın adamları "Araplara ölüm" ve "Önderimiz petrolü alıkoyuyor" gibi nakaratlarla savaş şarkıları söylüyorlar (The Economist, 31 Ağustos 2002, s. 34).

G. SUDAN PETROL PİYASASINDA ÇİNLİ ŞİRKETLERİN HÂKİMİYET KURMASI

Sudan Hükümeti'ni püskürtmek ve petrol faaliyetlerini aksatmak isteyen SPLA, 1984'te ABD'li Chevron şirketinin tesislerine saldırıp 3 işçiyi öldürmüş, çok sayıda çalışanı da yaralamıştı. Enerji Bakanı Şerif el-Tuhami, Chevron personelinin ve petrol kuyularının güvenliğini sağlayabileceklerini söylese de Chevron, Sudan'daki sondaj faaliyetlerini sonlandırmış; petrol arama imtiyazını elinde bulundurmak adına bir müddet sismik çalışmalar yürütmeye devam etmekle birlikte Haziran 1992'de Sudan'daki yatırımlarını tamamen sonlandırarak petrol arama üretme haklarını Sudanlı inşaat şirketi Concorp'a devretmiştir. Con-

corp'un imtiyaz satışına talip olan ilk yabancı şirket, Kanada Devlet Petrol Şirketi (SPCC) olmuştur. SPCC, Kasım 1992'de yine Kanadalı bir şirket olan Arakis Enerji ile işbirliğine gitmiştir. Arakis, 29 Ağustos 1993'te Sudan Hükümeti'yle bir üretim-paylaşım anlaşması imzalayarak yaklaşık 5 milyon hektarlık bir alanda imtiyaz sahibi olmuştur. Mayıs 1994'de Heclie'ten Port Sudan'a yaklaşık 1.600 km'lik bir boru hattı inşasını üstlenen Arakis, Haziran 1996'da Çin Milli Petrol Geliştirme Şirketi ve Malezya Milli Petrol Şirketi'nin alt kuruluşu olan Petronas Carigali ile ortaklık kurmuştur (Collins, 2008, s. 229-231). 1997'de Katar'dan Körfez Petrol Şirketi, İsveç'ten Lundin Bağımsız Petrol Şirketi ve Avusturya'dan Österreichische Mineralölverwaltung (OMV) gibi şirketler de Sudan'ın muhtelif petrol bölgelerinde faaliyet yürütmeye başlamıştır. Çin Milli Petrol Şirketi CNPC'nin Arakis'in imtiyaz sahibi olduğu petrol sahalarının büyük çoğunluğunu devralmasıyla Sudan'ın petrol alanında Çin'in etkinliği giderek artmıştır.

Çin, ilk etapta Hartum yakınlarında Sudan'ın günlük tüketimini karşılayacak kapasitede bir rafineri inşa etmiştir. Ağustos 1999'da Güney Sudan'dan gelen boru hattının ve Kızıl Deniz kıyısındaki Mersa Beşayir terminalinin tamamlanmasıyla petrol gelirleri Sudan hazinesine girmeye başlamıştır. 1999-2000 döneminde Sudan ilk defa dış ticaret fazlası vermiş, ekonomi yüzde 6 büyüme kaydetmiştir. Petrol gelirleri sayesinde yakalanan ekonomik istikrar, Körfez ülkeleri başta olmak üzere birçok Arap ve Asya ülkesinden sermaye akışını beraberinde getirmiştir. 2000 ile 2006 yılları arasında Sudan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarı 128 milyon dolardan 2,3 milyar dolara fırlamıştır (Collins, 2008, s. 241).

Diğer taraftan petrol sahaları çevresinde depopülasyon uygulandığı gerekçesiyle *Amnesty International* ve *Christian Aid* gibi insan hakları kuruluşları Talisman, Lundin ve Slavneft şirketlerini eleştirmiş; bu şirketler yöneltilen iddiaları reddetse de baskılara daha fazla dayanamamışlardır. Talisman 2002'de Büyük Nil Petrol İşleme Şirketi'ndeki hissesini Hindistan Milli Petrol ve Doğal Gaz Şirketi (ONGC)'nin alt kuruluşu olan ONG Videsh'e satarken Rusya ve Beyaz Rusya orijinli Slavneft şirketi Sudan'daki bürolarını kapatmıştır. Lundin ise sahip olduğu imtiyazı Malezyalı Petronas Carigali'ye devretmiştir. Sadece Fransalı Total şirketi imtiyazlarını korumaya devam etmiş fakat güvenlik nedeniyle herhangi bir arama ve üretim faaliyeti yürütmemiştir. Bu konjonktür, Sudan petrol piyasasında Çin, Malezya ve Hindistanlı petrol şirketlerinin etkinliğini pekiştirmiştir. Ülkenin petrol üreticisi haline gelmesi, OPEC'te göz-

lemci statü elde etmesi ve Asyalı petrol şirketlerinin etki sahasına girmesi üzerine birçok ülke Sudan ile ilişkilerini gözden geçirmiştir. Fransa, Sudan'ın yanında olduğunu ilan etmiş, İngiltere tekrar büyükelçiliğini faal hale getirmiştir. ABD de 1996'dan bu yana kapalı olan büyükelçiliğini 2000 yılında tekrar açmış ve Sudanlı hükümet üyelerine getirdiği seyahat yasağını kaldırmıştır (Collins, 2008, s. 253).

H. GÜNEY SUDAN SORUNU'NUN ÇÖZÜM SÜRECİ VE "YOL KAZALARI"

2002 yılında Hükümet ile SPLA arasında imzalan Machakos Protokolü ve 2003/2004 yıllarında imzalanan Naivasha (Kenya) Protokolleri ile Güney Sorunu'nun çözümünde önemli bir sürece girilmiştir. Hükümet, isyancılarla masaya oturmakla kalmayıp 9 Ocak 2005 yılında resmi bir törenle SPLA lideri John Garang'ı Devlet Başkanı Birinci Yardımcılığına getirmiştir. Aynı tarihte Garang ile Hükümet arasında imzalanan Kapsamlı Barış Antlaşması (KBA) ile iktidar ve milli servetin eşit ve adil dağılımı ve 2009 yılında yapılacak genel seçimlere Güneyin katılması kararlaştırılırken, 2011 yılında Güney Sudan'ın isterse referanduma gidip kendi geleceğini kendisinin tayin edebileceği karara bağlanmıştır. KBA'yı imzalayarak ülkeye barışı getiren Beşir rejimine karşı ABD'nin "bir ödül" olarak ekonomik yaptırımları kaldırması beklenirken bu sefer Darfur'da çatışmalar patlak vermiş ve "soykırım" yaptığı iddia edilen bir yönetimin "ödüllendirilemeyeceği" yönünde bir savunma geliştirilmiştir (Collins, 2008, s. 243).

Diğer taraftan SPLA lideri John Garang'ın 30 Temmuz'da şaibeli bir helikopter kazasında hayatını kaybetmesi, Güney sorununun çözüm sürecinde önemli bir "yol kazası" olmuştur. Uganda Devlet Başkanı Yoweri Museveni ile yaptığı görüşmeden dönen Garang'ın ölümüyle sonuçlanan kaza, ilk başta hava şartlarına ve mekanik arızaya bağlanmış ancak daha sonra sabotaj ihtimali gündeme getirilmiştir. 22 yıl bilfiil çatışmalara katılıp sağ kalan Garang, neden tam barış sürecine girildiği anda yaşamını yitirmişti? Sabotaj konusunda akla gelen taraflardan birisi Uganda Hükümeti'di. Ugandalı parlamenter Aggrey Awori, Garang'ın helikopterinin akşam saat 5'ten sonra bir saatten fazla sürecek bir mesafeyi kat edemeyeceğinin bilindiği halde niçin Museveni'nin Garang'ı Kampala'da kalıp ertesi gün gitmeye ikna etmediği veya niçin öğleden sonra yapmış oldukları görüşmeyi kısa kesip karanlığa kalmadan hareket etmesini sağlamadığını sorgulamıştır. Museveni'nin kaza konusunda Uganda'yı suçlayıcı tartışma ve iddiaları gündeme taşıyan

bir radyo istasyonunu kapatması, suçluluğunu bastırma girişimi olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra yapılan incelemelerde, kokpit ses kayıt cihazından elde edilen kayıtlarda helikopterdekilerin tedirginlik yaşadıkları, Garang'ın acilen güvenli bir yere inmeyi talep ettiği ama pilotun kabul etmediği, dahası navigasyon cihazlarının çalışmadığı ve pilotların kör gittikleri ortaya çıkmıştır. Ama halen sabotaj konusunda net bir kanıt elde edilemediği için Garang'ın ölümü kaza olarak kabullenilegelmiştir (Nyirigwa, 2011).

Garang'ın ölüm haberi Güney Sudan'da duyulduktan sonra bölgede büyük çaplı gösteriler düzenlenmiş, devlet daireleri ve araçlar ateşe verilmiştir (Sudan Tribune, 5 Mart 2011). Reform temelinde Sudan'ın birliğini talep eden Garang'ın yerine Salva Kiir Mayardit geçmiş ve 22 Ekim 2005 itibariyle geçici Güney Sudan Hükümeti kurulmuştur. Garang sonrası dönemde Güney Sudan'da ayrılma düşüncesi adeta "obsesyona" dönüşmüştür (Arnold, 2012, s. 115-120).

İ. GÜNEY SUDAN'IN BAĞIMSIZLIĞI VE KIİR-MACHAR İKTİDAR MÜCADELESİ ÜZERİNDEN YENİ BİR ETNİK ŞİDDET SARMALI

Nitekim Güney Sudan halkı, 9-15 Ocak 2011 tarihleri arasında yapılan referandumda yüzde 98.83 oranında bağımsızlık lehinde oy kullanmıştır. ABD'nin eski başkanlarından Jimmy Carter, eski senatör ve mevcut dışişleri bakanı John Kerry ile meşhur aktör George Clooney de referandum sırasında Güney Sudan'ın başkenti Juba'ya gelerek yeni ülkenin doğumuna şahitlik etmişler; Obama yönetimi ise sadece bu referandumda kullanılacak bilgisayarlar için Sudan'a uygulanan ambargonun delinmesine izin vermiştir.

Referandum sırasında Kuzey ile Güney Sudan arasında kalan petrol zengini Abyei Bölgesi'nin Sudan'a mı Güney Sudan'a mı katılacağı yönünde bir referandum yapılması planlanmış fakat hazırlıkların tamamlanmaması sebebiyle gerçekleştirilememiştir. Bu durum hükümetle SPLA'yı tekrara karşı karşıya getirmiş ve Abyei bölgesinde gerçekleşen çatışmalar nedeniyle 2011 Mayıs ayı başında sadece bir haftada ölenlerin sayısı 100'ü aşmıştır.

9 Temmuz 2011'de resmî olarak bağımsızlık ilan edilmiş fakat bazı petrol bölgeleri üzerindeki iddialar devam etmiştir. Hem Sudan'ın hem Güney Sudan'ın hak iddia ettiği Heclic petrol sahaları, Mart 2012'de Güney Sudan tarafından işgal edilmiştir. İki ülke orduları arasında bir

ay süren çatışmalar sonrasında Sudan güçleri bölgenin kontrolünü ele almıştır (BBC, 27 Mart 2012).

Öte yandan, ülkede 50'den fazla etnik grup bulunurken iktidar partisi SPLM bünyesinde Dinka ve Nuer kabilesi mensuplarının egemen olması toplumsal entegrasyonu zorlaştırmıştır. Güney Sudan hükümetinin sınırsız süre iktidarda kalmayı planladığı ve bütün kabileleri temsil etmediği gerekçesiyle ülkenin 10 vilayetinin 9'unda en az 7 silahlı grup yönetime karşı ayaklanmıştır. Buna mukabil, Güney Sudan ordusunun özellikle Şilluk ve Murle kabilelerini silahsızlandırmak için çok sayıda kişiyi öldürdüğü ve köylerini ateşe verdiği iddia edilmiştir (Sudan Tribune, 17 Aralık 2011).

Asıl kaos, Aralık 2013'te SPLM içinde meydana gelen güç çatışmasıyla ortaya çıkmıştır. Dinka asıllı Cumhurbaşkanı Salva Kiir ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Nuer kökenli Riek Machar arasında anlaşmazlık peyda olmuş; Kiir, hükümete darbe planladığı gerekçesiyle Machar'ı azledince taraflar arasındaki gerilim kısa sürede Dinka-Nuer çatışmasına dönüşmüştür. Güney Sudan ordusundaki Nuerlerin Machar'a katılmasıyla çatışmalar bütün ülkeye yayılmış, bilhassa petrol kaynaklarının zengin olduğu kuzey eyaletlerinde yoğunlaşmıştır. Ülkede hayvancılıkla geçinen göçebe kabileler ile ziraatla işgal eden yerleşik kabileler arasındaki ihtilaflar, çatışmalara yeni bir boyut eklemiştir. Siyasî krizin ardından çok sayıda gelişmiş silahın ihtilaf halindeki kabilelerin eline geçmesi iç savaşın tabanını genişletmiştir. Bağımsızlık sonrası iç çatışmalarda on binlerce insan hayatını kaybetmiş, 2 milyon kişi evinden edilmiş, yaklaşık 2,5 milyon kişi ise açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır (Dünya Bülteni, 14 Temmuz 2015). Ülkede "soykırım" yapıldığı yönünde cılız uyarılar vaki ise de uluslararası kamuoyunda Darfur benzeri bir tepki oluşmamıştır (Sudan Tribune, 17 Aralık 2011).

J. GÜNEY SUDAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ VE NİL FAKTÖRÜ

İsrail, Güney Sudan'ın bağımsızlaşmasına büyük katkı sağlamıştır. Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir Mayardit, Aralık 2011'de İsrail'e gerçekleştirdiği ziyarette İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e hitaben "Güney Sudan'ın kuruluş sürecinde bizimle birlikte mücadele verdiniz. Siz olmasaydınız biz olmazdık" diyerek İsrail'in bu konudaki rolünü özetlemiştir (Mideast Update, 20 Aralık 2011).

İsrail'in bu ülkeye olan ilgisinin temelinde siyasî hedefleri kadar ekonomik çıkarları da vardır. "İsrail, Güney Sudan'daki kaynaklar ile Nil nehrine göz dikmiş" olabilir (Bleier, 1997, s. 124). Zira İsrail'in sınır-

ları içindeki kısıtlı su kaynakları artan ihtiyacını karşılayamamaya başlamış ve bu durum İsrail'in ulusal güvenlik meselelerinden birisine dönüşmüştür. Nil nehrinin güneydeki iki kolunu da (Mavi Nil ve Beyaz Nil) sınırlarında barındıran Güney Sudan, bağımsızlıkla birlikte İsrail için su sorununu çözmesine yardımcı olabilecek bir kurtarıcı konumuna gelmiştir. Şimdiye kadar Mısır ve Sudan hükümetlerinin geçmiş anlaşmalardan doğan haklarını kullanarak takındıkları tavrıdan dolayı Nil nehrinden faydalanamayan İsrail, yeni ve daha Batı yanlısı politika izleyeceğinin sinyallerini veren Güney Sudan hükümeti ile anlaşarak bu ülkeden su temin etmek istemiştir (Öztürk, 2011). Bu kapsamda Temmuz 2012'de iki ülke arasında su taşımacılığı, sulama, desalinizasyon ve arıtma konularında işbirliğini içeren bir pakt imzalanmıştır (Udasin, 2012). Bu gelişmeler İsrail'in başından beri Güney Sudan meselesine müdahil olmasının temel motivasyonlarından birisinin Nil Nehri olduğunu göstermektedir.

Ayrıca İsrail, bağımsızlık sürecine giden yolda Güneyli isyancılara destek vererek bölgede tehdit olarak gördüğü Sudan hükümetini siyasî ve ekonomik anlamda zayıflatmayı planlamıştır. Zira Sudan ekonomisi 1999'dan beri büyük oranda petrol üretimine dayansa da tarımsal sulama ve elektrik üretimi açısından Nil nehrine bağımlıdır (Verhoeven, 2001, s. 3). İsrail, parçalanmış bir Sudan'ın Mısır için de büyük risk anlamına geldiğinin bilincinde olarak Nil silahıyla aynı zamanda Kahire'yi mütemadiyen tehdit altında tutmayı amaçlamış olabilir. Zira Mısır yönetimi Nil nehrinin geleceği ile ilgili kaygılarından ötürü Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılmasına taraftar değildi. 2011 yılındaki referandumun Güney Sudan'ın bağımsızlığı yönünde sonuçlanmasından endişelenen Mısır, bir ay öncesinde ABD'den referandumu 6 yıla kadar ertletmesini talep etmişti (Azikiwe, 2010, s. 9).

Bunların yanı sıra, Güney Sudan'ın petrol, altın, uranyum ve alüminyum gibi önemli kaynaklara sahip olması İsrail'in dikkatini çekmiştir. İsraili işadamı Meir Greiver'in ifadesiyle, "İsraili şirketler Çinliler ve Avrupalılardan önce buradaki fırsatları yakalamak için ellerini çabuk tutmalıdırlar" (Hartman, 2011).

K. SUDAN BOHÇASINDA BİRİ DİKİLMEDEN DİĞERİ SÖKÜLEN YAMA: DARFUR SORUNU

Darfur Sorunu, 50 yılı aşkın bir tarihî arkaplanı olmasına rağmen, 2003-2004 yıllarında dünya gündemine gelmiştir. Sorunun, ulusal anlamda Sudan'ı bağımsızlığından beri meşgul eden ve iki milyondan

fazla insanın ölümüne neden olan Kuzey-Güney çatışmasının son bulunduğu ve tarafların anlaşma masasına oturduğu bir dönemde patlak vermiş olması, uluslararası bağlamda ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi ile aynı günlerde dünya gündemini meşgul etmeye başlaması dikkate şayandır (Bayram, 2014, s. 176).

Uluslararası medyada Darfur sorunu, genel olarak "Arapların Siyahîlere soykırım uyguladığı" şeklinde işlenmiştir (Kristof, 2004). ABD'nin Irak'a müdahalesinin olumsuz yansımaları devam ederken uluslararası toplum Darfur'la ilgili "harekete geçmeye" çağırılmıştır. Sudan hükümetinin Güney bölgesindeki iç savaşı sonlandırmak için SPLA ile yürüttüğü barış görüşmeleri bir anda gündemden düşmüştür. Ülkenin güneyi ile barış için müzakereler yürüten hükümet, paradoksal biçimde ülkenin batısında "yirmi birinci yüzyılın ilk soykırımını" gerçekleştirmeye başlamıştır (Prunier, 2005, s. 129).

1994'te Ruanda'da ve 1998'de Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Kivu bölgesinde yaşanan iç savaşlarda Darfur'dakinden çok daha büyük boyutta insanî felaketler yaşanırken sessiz kalan uluslararası aktörler, Darfur konusunda alışılmışın dışında tepki göstermiştir. Milyonlarca insanın hayatını kaybettiği iç savaşlar sırasında hiçbir Batılı lider bu ülkelere gitmemişken, ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya dışişleri bakanları ile başta BM Genel Sekreteri Kofi Annan olmak üzere birçok uluslararası kurum ve kuruluş temsilcisi Darfur'u ziyaret etmiştir (Bayram, 2014, s. 176). Bu durum, doğal olarak sorunun insanî boyutundan ziyade siyasî boyutunu ön plana çıkarmıştır.

L. DARFUR SORUNU'NUN DİNAMİKLERİ

Darfur'un da dâhil olduğu çevre bölgelerde sömürge döneminden miras alınan siyasî düzenin yerine merkezîyetçi ulus-devlet yapısını ikame etmeye çalışan ancak bu konuda başarı sağlayamayan Hartum, çevre bölgelere yeterli yatırım yapmamakla eleştirilmiştir (Öztürk, 2012, s. 143). Bu bağlamda bağımsızlık sonrasında Darfur'un ihmal edilmişliğine dikkat çekmek isteyen bazı hareketler ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1957'de Kızıl Alev adında bir hareket ortaya çıkmış, daha sonra 1963'te Darfur Kalkınma Cephesi (DKC) organize edilmiştir. DKC, Darfur'un kalkınması ve millî gelirden eşit pay alması için çalışmalar yürütmüştür (Salih, 2008, s. 6). DKC'den sonra 1966'da Sûnî (Sooney) adında başka bir hareket örgütlenmiştir. Adını Marra Dağı'nın zirvesinden alan bu hareket, Güney Sudan'da hükümet güçlerine karşı savaştıktan sonra Darfur'a dönen emekli asker ve polislerden oluşturulmuştur (Bayram,

2014, s. 178-179). Sudan Komünist Partisi tarafından desteklendiği ifade edilen Sûnî Hareketi, DKC gibi sosyo-ekonomik kalkınmayı hedeflemekle birlikte yöntem olarak silahlı direnişi benimsemiş ancak kısa sürede bastırılarak bertaraf edilmiştir (Abuelbasha, 2009, s. 346).

Bölge, komşu devletlerin faaliyetleri ile giderek istikrarsızlaşmıştır. Darfur'u hayalindeki büyük Libya devletinin parçası haline getirmek isteyen Muammer Kaddafi, İslâm Lejyonu adı altında buraya çok sayıda Libya askerini konuşlandırmıştır. Lejyon'un varlığını kendi rejimine doğrudan tehdit olarak değerlendiren Çad lideri Hüseyin Habre ise karşılık olarak Libya birliklerine saldırılar düzenlemiştir. Böylece 1980'li yıllarda iki komşu devletin nüfuz mücadelesinin sahnelendiği bir yer haline gelen Darfur, aynı zamanda bu devletler aracılığıyla Sudan hükümetine karşı muhalefet hareketlerinin örgütlenmeye çalışıldığı bir merkeze dönüşmüştür (Ayoub, 2003: 11; Arabie 2012, s. 60). Bu gelişmeler haliyle Darfur'un militarizasyonuna yol açmıştır.

Bu arada Darfur'un kuzeyinde 1985 yılında başlayan kuraklıktan ötürü güneye inen çoban Arap kabileler ile genelde bölgenin güneyinde meskûn olan çiftçi Fur kabileler arasında sulak ve otlak araziler üzerinden sürtüşmeler yaşanmıştır (Grünwald, 2007, s. 64). Ekolojik ve ekonomik saiklerle kabile taassubu birleşince Arap-Fur gerginliği kısa sürede ideolojik ve etnopolitik bir mecraya çekilmiştir. Arap çeteleri Fur köylerini, Fur çeteleri de Arap köylerini basıp katliamlar gerçekleştirmiştir (Harir, 1994, s. 165). Arap-Fur Savaşı olarak adlandırılan ve 1987-1989 yılları arasında aralıksız olarak devam eden çatışmalar, 1989 yılında uzlaştırma konferansı ile sonlandırılmaya çalışılmıştır (Mamdani, 2009, s. 233). Bu yönde çabalar devam ederken Davud Yahya Bolad hareketi zuhur etmiştir. Önceleri İhvan-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) bünyesinde faaliyet gösteren Bolad, 1990'da Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'na (SPLA) katılmıştır. Güney Sudan'da yıllardır merkezi hükümete karşı savaştan SPLA, Bolad'ın Darfur'da silahlı bir birim oluşturmasını sağlamıştır. Fakat Bolad hareketi, bölge halkından ve kabilelerin ileri gelenlerinden beklediği desteği bulamamıştır. (Salih, 2008, s. 6). Netice itibarıyla Bolad milisleri Sudan ordusu tarafından dağıtılmış ve kendisi de 1992'de yakalanarak öldürülmüştür (Totten, 2011, s. 88).

1990'lı yılların sonunda Darfur'daki hükümet karşıtı güçler ile Hartum'daki muhalefet grupları arasında güç birliği tesis etmek için adımlar atılmıştır. Komünist Devrimci Gençlik üyesi avukat Abdulvahid Muhammed Nur, 1998'den itibaren Fur kabilesine mensup gençleri örgütlemiş; bu milis gruplar, giderek üye sayısını artırmış ve Darfur Kurtuluş

Cephesi adı altında Kuzey Darfur'da hükümet otoritesine karşı eylemlere girişmiştir (Salih, 2008, s. 7). Darfur Kurtuluş Cephesi, bir müddet sonra Sudan Kurtuluş Hareketi (*Hareket-i Tahrir es-Sûdan*) adını alarak bünyesinde Sudan Kurtuluş Ordusu (SKA) adında bir askeri birim teşkil etmiştir. Zagava kökenli tıp doktoru Halil İbrahim liderliğinde kurulan Adalet ve Eşitlik Hareketi (*Hareket el-Adl vel-Müsavât*) de bir diğer isyancı grup olarak sivrilmiştir (Bilal, 2004; Mamdani, 2009, s. 232-250).

2001'de El-Beşir hükümetine karşı silahlı isyan başlatma kararı alan milis gruplar, 25 Şubat 2002 tarihinde Nyala ile Tur arasındaki bir garnizona yönelik olarak ilk başarılı silahlı eylemlerini gerçekleştirmiştir (Collins, 2008, s. 286; Flint ve de Waal, 2008, s. 83). Yaklaşık 200 askerin öldürüldüğü bu saldırıdan sonra Sudan hükümeti Darfur'daki hadiselerin zannettiği gibi basit "eşkıya hareketleri" olmadığını anlamaya başlamıştır (Prunier, 2005, s. 92). 2003'te El-Faşir garnizonuna yapılan büyük çaplı saldırı, isyancıların askerî kapasitesinin ve teknik yeterliliğinin üst düzeyde olduğunu göstermiştir (Flint ve de Waal, 2008, s. 121). SPLA'nın bile bu zamana kadar böylesine geniş çaplı ve ses getiren bir eylem gerçekleştirmediği ifade edilmiştir (Conflict Analysis, 2012; Bayram, 2014, s. 181).

El-Faşir saldırısı hükümeti daha etkili önlemler almaya itmştir. Sudan ordusunun büyük kısmının hâlâ güneyde bulunması, ülkenin doğusunda Heclik-Port Sudan petrol boru hattının güvenliğini tehdit eden Eritre bağlantılı isyancı grupların ortaya çıkması ve ordudaki üst rütbelilerin çoğunluğunun Darfurlulardan oluşması gibi nedenlerle Sudan ordusu ilk etapta isyancıların mevzilerini hedef alan hava bombardımanlarını ve *Cancavid* adlı paramiliter birlikleri tercih etmiştir (Flint ve de Waal, 2008, s. 119; Çakmak, 2007, s. 47).

Arapça "atlı cinler" anlamına gelen Cancavidler; 1980'lerden beri yol kesen eşkıya grupları, düzenli orduyla ilişkisi kesilmiş askerler, komşu Afrikalı kabilelerle arazi kavgası yaşamış bazı Arap kabilelerinin gençleri, cezaevlerinden salınan adı suçlular, fanatik Pan-Arabistler ve macera arayan işsiz gençlerden oluşmaktadır (Prunier, 2005, s. 97). Sahra çölünün yarı-kurak bölgelerinde zaman zaman buna benzer yasadışı çeteler ortaya çıkmıştır. Sudan hükümetinin Cancavidleri kullanması, Arapları desteklediği anlamına gelmemektedir. Zira bölgedeki bazı Arap kabileler, isyancı hareketlerin saflarına katılırken (Mamdani, 2009, s. 266) Arap olmayan birçok grup da hükümetin ve ordunun yanında yer almıştır (Campbell, 2007, s. 365). Dolayısıyla Darfur Sorunu'nun aktörlerini etnik temelde kategorize etmek yanıltıcı olabilir (Bayram, 2014, s. 183).

31 Mart 2005 tarihinde BMGK'nin aldığı 1593 sayılı kararlar, Darfur'daki olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle UCM savcılığına intikali öngörülmüştür. Takip eden süreçte Sudan hükümetinin 1593 sayılı kararın gereğini yerine getirmediği gerekçesiyle 14 Temmuz 2008 tarihinde UCM savcısı Sudan Devlet Başkanı El-Beşir hakkında bir iddianame hazırlamış ve UCM'de yargılanmasını talep etmiştir. UCM Hazırlık Dairesi'nin yargıçları, 4 Mart 2009 tarihinde Sudan Devlet Başkanı El-Beşir hakkında tutuklama kararı çıkartmış; 6 Mart'ta tutuklama kararı Lahey'deki Sudan elçiliğine tebliğ edilmiş; elçilik ise Sudan Hükümeti'nin UCM yargısını tanımadığını bildirerek tutuklama kararıyla ilgili belgeleri reddetmiştir (Dalar, 2009, s. 96-97; Acar, 2010, s. 64).

2007 yılında Amerikan Kongresi'nde kabul edilen bir yasa (*Sudan Accountability and Divestment Act*) ile Sudan'da iş yapan firmaların ABD'deki devlet ihalelerine katılması yasaklanmıştır (Thomas-Jensen ve Spiegel, 2008). Esasen Sudan'ın petrol sektörüne yatırım yapan Asyalı şirketleri hedef alan bu yasa, Darfur aktivistleri tarafından zafer olarak algılansa da, Çin-Sudan ilişkilerinde beklenen etkiyi yaratmamıştır (Patey, 2009). Fakat Çin hükümetinin Sudan'la siyasi ve ekonomik ilişkilerini devam ettirmesine tepki olarak 2008'de Çin'de düzenlenecek olimpiyatları "Soykırım Olimpiyatları" olarak adlandırmaya kadar varan yoğun kampanyalar, Çin yönetiminin Darfur'a bir BM barış gücü birliklerinin konuşlandırılması konusunda Sudan hükümetini ikna etme çabalarını hızlandırmıştır (Large, 2008).

Darfur savunucularının insanî müdahalede ısrar etmesi, isyancı örgüt liderlerinin beklentilerini yükseltmelerine neden olmuştur. Abuja'daki barış görüşmelerinde dış müdahale beklentisi içinde olan isyancılar maksimalist hedefler ileri sürmüşlerdir (de Waal, 2006; Bechtold, 2009, s. 155). Bu durum sonuç olarak Sudan hükümeti ile Darfurlu isyancılar arasındaki görüşmelerin çıkmaza girmesine ve her kesimin uzlaşabileceği bir zeminin sağlanamamasına neden olmuştur (Lanz, 2009, s. 676).

M. DARFUR SORUNUNDA BÖLGESEL VE ULUSLARARASI MÜDAHALE FAKTÖRLERİ

Darfur'daki çatışmaların uluslararasılaşmasında bölge devletleri, özellikle Çad, Eritre ve Uganda önemli rol oynamıştır. Çad'ın Darfur'daki isyancı örgütlere silah temin ettiği, Eritre'nin ise hem Darfur'da faal olan örgütlere hem de Sudan'ın doğusundaki isyancı gruplara aske-

ri eğitim verdiği ve başkent Asmara'da kamplar tesis ettiği iddia edilmiştir. Bu iddialar nedeniyle Eritre ile Sudan arasındaki ilişkiler kopmuş, sınırlar kapatılmış, hatta Sudan, 2010 yılı başında "Darfur bölgesindeki isyancıları kışkırttığı, desteklediği ve finanse ettiği" gerekçesiyle Eritre hakkında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne resmi olarak şikâyetinde bulunmuştur (Hennig, 2011). Daha önce aktif biçimde SPLA çatısı altındaki Garang gerillalarını destekleyen Uganda Hükümeti'nin de Darfur'daki SKH'ya önemli oranda silah tedarik ettiği bildirilmiştir. Hennig'e (2011) göre, Eritre, Uganda, SPLA ve SKH'nın Hartum Hükümeti'ni zayıflatma çabalarının altında yatan gerekçe, hepsinin ABD'nin ve Avrupa devletlerinin müttefiki olduklarını ispatlamak istemeleridir. Bu doğrultuda faaliyet göstererek Hartum'daki İslâmî yönetimin etkisi sınırlandırılacak, ülke parçalanacak ve sahip olduğu zengin petrol kaynakları güvence altına alınacaktır.

Sudan Kurtuluş Ordusu lideri Abdulvahid Nur'un İsrail'de çeşitli temaslarda bulunduğu ve Tel Aviv'de bir irtibat bürosu açtığı bilinmektedir (Harel ve Ravid, 2009). Abdulvahid Nur, El Arabiye televizyonunun kendisiyle yaptığı bir röportajda (10 Ekim 2008) İsrail ile irtibatını savunmuştur. "Sudan vizyonumuz Hartum'da İsrail büyükelçiliğinin açılmasıdır" diyen Nur, ayrıca çok sayıda Darfurluyu mülteci olarak kabul ederek "soykırımdan koruduğu için" İsrail'e müteşekkir olduklarını belirtmiştir. İsrail'in Darfur'a alışımlı dışında bir ilgi göstermesi ve bazı isyancı örgüt liderlerinin İsrail ile irtibatlı olmaları, İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmiş olan Sudan Hükümeti tarafından Darfur Sorunu'nun İsrail tarafından manipüle edildiğinin delili olarak değerlendirilmiştir (Haaretz, 8 Ağustos 2004). İsrail'in Çad üzerinden Darfurlu isyancılara önemli miktarda silah sevkiyatı yaptığı da öne sürülmüştür (Iran Press TV, 2009; Reuters, 2009).

Diğer taraftan, ABD yönetiminin geçmişteki insan hakları ihlallerine istikrarlı bir biçimde kayıtsız kalmış olmasına rağmen Darfur'daki olayları soykırım olarak nitelendirmesi eleştiri konusu olmuştur. ABD'nin Darfur politikasının kısa ve uzun vadeli hedefleri vardır. Kısa vadeli hedef, 2004'teki Amerikan başkanlık seçim yarışıyla ilgilidir. Bu süreçte hem Cumhuriyetçi Parti hem de Demokrat Parti Darfur krizini propaganda aracı olarak kullanmış ve bölgedeki çatışmayı hükümet destekli Arap kabileler ile mağdur Afrikalı kabileler arasında gerçekleşen çatışma olarak tasvir ederek Siyahî Amerikalıların oylarına talip olmuşlardır (Salih, 2008, s. 12; Prunier, 2005, s. 140). Uzun vadeli hedef ise Ortadoğu'yu yeniden inşa etme sürecinde ABD'nin bölgedeki enerjipolitik

çıkarlarının korunması ve Afrika'daki Çin nüfuzunun bertaraf edilmesiyle ilgilidir. ABD'nin Ortadoğu petroleri üzerindeki nüfuzu nedeniyle alternatif bir pazar olarak Afrika'ya yönelen Çin'in özellikle Sudan gibi Amerikan çıkarlarıyla bağdaşmayan ülkelerle işbirliği geliştirmesi, ABD yönetimi tarafından Afrika'daki siyasî ve ekonomik hegemonyasına tehdit olarak algılanmıştır (Bayram, 2016). ABD'deki kampanyalarda Çin'in hedef alınması bu algının bir tezahürü olarak görülebilir. Bu bağlamda, Darfur Sorunu üzerinden uygulanan yoğun baskılarla, Çin'in Afrika'daki ekonomik ve siyasî nüfuzu için Sudan'ı bir sıçraması tahtası olarak kullanması engellenmek istenmiştir. Aynı şekilde Darfur üzerinden Ömer el-Beşir rejimine karşı yürütülen kampanyalarla, Güney Sudan bölgesinin bağımsızlığı ile sonuçlanan süreç hızlandırılarak Sudan'ın güneydeki petrol kaynaklarını kaybetmesi ve Nil Nehri üzerindeki tasarruf hakkının sınırlandırılması, böylelikle El-Beşir rejiminin siyasî ve ekonomik "tehdit" kapasitesinin minimize edilmesi amaçlanmıştır (Bayram, 2014, s. 195).

SONUÇ

Sömürgeci dönemin mirası olan yapay sınırlar, diğer birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi Sudan'da da etnik çatışmalara zemin hazırlamıştır. Bu zemin üzerinde var olan bölgesel farklılıklar, siyasî bir plan dâhilinde daha da belirginleştirilmiştir. 1922'den itibaren Güney Sudan'a Kuzeyli Müslümanların girişini zorlaştıran İngiliz yönetimi, buraya Hıristiyan misyonerlerin girişini kolaylaştırıp halkın Arapça yerine İngilizce öğrenmelerini teşvik ederek Sudan'ın kuzeyi ile güneyi arasında bariz bir sosyo-kültürel ayrım meydana getirmiştir. Abbud döneminde (1958-1964), Güney Sudan'da eğitim dili olarak İngilizce yerine tekrar Arapça'nın ikame edilmesi ve Hıristiyan misyoner okullarının yerine İslâmî okulların açılması ile bölgede silahlı bir isyan hareketinin doğması, bu ayrımın ne derece yerleştiğini göstermektedir. Sömürgeci dönemde atomize edilen sosyo-politik yapının bağımsızlık sonrasında baskın kimlik etrafında yeniden birleştirilmeye çalışılması, yani Afrikalı Hıristiyan ve animist kimlikleri ortadan kaldırarak Arap-Müslüman kimliğine dayalı bir modern ulus-devlet kurma çabaları, ülkeyi içinden çıkılmaz bir etnik mücadeleye sürüklemiştir.

İsyancıların ülke yönetimine, orduya ve polise dâhil edilmesine rağmen Güney'deki isyan hareketinin güçlenmeye devam etmesinin en büyük nedenlerinden birisi, yabancı aktörlerin müdahaleleridir. Başta ABD ve İsrail olmak üzere Batı Almanya, Katolik Kilisesi ve Etiyopya

yönetimleri Güneyli isyancıları alenen desteklemiştir. Sudan'ı 1993'te "teröre destek veren ülkeler" listesine dâhil eden ABD, Sudan'ın "terör örgütü" olarak gördüğü SPLA içerisinde başlayan bölünmeyi önlemek için örgüt liderlerini Washington'da bir araya getirmiş; örgütün güç ve birlik mesajı vermesi için arabuluculuk yapmıştır. Diğer bir deyişle ABD, teröre destek vermekle suçladığı bir ülkeye o ülkedeki teröre aracılık ederek karşılık vermiştir.

Güney Sudan'da 1970'lerin sonunda önemli oranda petrol rezervlerinin var olduğu keşfedilince bölgedeki isyan hareketinin motivasyonuna ciddî bir ekonomik ve enerjeopolitik boyut eklenmiştir. Bundan sonra SPLA'nın öncelikli hedefi, hükümet kontrolündeki petrol tesislerini tahrip ederek Hartum hükümetiyle pazarlık konusunda elini sağlamlaştırmak olmuştur. 1990'lı yılların sonunda ülkenin petrol üreticisi haline gelmesi, OPEC'te gözlemci statü elde etmesi ve Çinli petrol şirketlerinin etki sahasına girmesi üzerine birçok ülke Sudan ile ilişkilerini gözden geçirmiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde Güney Sudan Sorunu'nda çözüme yaklaşılmış ancak bu sefer de ülkenin batı bölgesi Darfur'da isyan hareketi patlak vermiştir. Sorunun, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi ile aynı günlerde dünya gündemini meşgul etmeye başlaması dikkate şayandır. Sorunun bir diğer psiko-politik yönü de Afrika'da giderek artan Çin nüfuzunun zayıflatılması adına bölgedeki insanî trajedi üzerinden Çin karşıtı kampanyaların yürütülmesidir. Bu bakımdan Sudan'ın etnopolitiği ile uluslararası reelpolitiğin iç içe geçtiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arnold, M. (2012). South Sudan: From Revolution to Independence. Londra: Hurst.
- Azikiwe, A. (2010). "Wikileaks reveals US imperialism's role in Africa. Workers World. C/S: 52 (50).
- Ataallah, C. Ş. (2008). تاريخ السودان وادي النيل : حضارته وعلاقته بمصر من أقدم العصور إلى الوقت الحاضر (Târih-i Sûdan Vâd-in Nîl: Hazâretihî ve Alâkâtihi bi Mîsri min Akdem-il Usûr ilâ Vakt-il Hâzır). Mektebeti Anclo Mîsriyye.
- Bayram, M. (2016). "Afrika'da Artan Çin Nüfuzunun Çok Yönlü Sonuçları". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi. C/S: 4 (28).
- Bayram, M. (2015). "Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü". Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. C/S: 2 (1).
- Bayram, M. (2014). "Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu". Dünya Siyasetinde Afrika. Ankara: Nobel.
- Bayram, M. (2013). Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BBC. (27 Mart 2012). "Sudan and South Sudan in fierce oil border clashes".
- Bechtold, P.K. (2009). "Darfur, The ICC and American Politics". Middle East Policy. C/S: XVI (2).
- Behrends, A. (2008). "Fighting for oil when there is no oil yet: The Darfur-Chad border". Focaal- European Journal of Anthropology, C/S: 52(1).
- Beit-Hallahmi, B. (1998). The Israeli Connection: Whom Israel Arms and Why. Londra: I.B. Tauris.
- Bidwell, R. (2010). Dictionary of Modern Arab History. New York: Routledge.
- Bleier, R. (1997). "Will Nile Water Go to Israel?". Middle East Policy. C/S: 5 (3).
- Burr, J.M. ve Collins, R. O. (2003). Revolutionary Sudan: Hasan Al-Turabi and the Islamist State, 1989-2000. Leiden: Koninklijke Brill.
- Churchill, W.S. (2007). The River War. NuVision Publications.
- Collins, R. O. (2008). A History of Modern Sudan. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crowder, M. (1964). "Indirect Rule: French and British Style". Africa: Journal of the International African Institute. C/S: 34 (3).
- DeRouen, K. R. ve Heo, U. (2007). Civil Wars of the World: Major Conflicts since World War II. California: ABC-CLIO.
- Dünya Bülteni. (14 Temmuz 2015). "Bağımsızlık Güney Sudan'a istikrar getirmedir". <http://www.dunyabulteni.net/haber/335247/>. Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2016.
- El-Efendi, A. (1993). Turabi Devrimi: Sudan'da İslam ve İktidar. İstanbul: İlke.
- Erlikh, H. (1983). The struggle over Eritrea, 1962-1978: War and Revolution in the Horn of Africa. Hoover Institution Press.
- Fırat, M. (2012). "Hindistan'ın Afrika Politikası". Afrika: Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi. C/S: 2 (1).
- Garrang, J.U. (1971). "Imperialist Conspiracies Against Sudan". New Perspectives.
- Hartman, B. (2011). "Potential to make money in South Sudan is enormous". Jerusalem Post. 7 Kasım 2011.
- Hill, R. L. (1959). Egypt in the Sudan, 1820-1881. Oxford University Press.

- Hoile, D. (2000). *Farce Majeure: The Clinton Administration's Sudan Policy*. Londra: ESPAC.
- Hutchinson, S. H. (1996). *Nuer Dilemmas: Coping with Money, War, and the State*. Berkeley: University of California Press.
- Ismael, T. (2012). *The Sudanese Communist Party: Ideology and Party Politics*. Taylor and Francis.
- İnat, K. (2004). "Sudan: Afrika'nın En Uzun İç Savaşı". *Dünya Çatışma Bölgeleri*. Ankara: Nobel.
- İnat, K. (2004). "Sudan: İç Savaş, Siyasal İslam ve Petrol Ekseninde Terörizm Suçlaması". *ABD'nin Haydut Devletleri*. İstanbul: Değişim.
- İsmayılov, R. (2007). "Sahra Altı Afrika'nın Gelişme Özellikleri ve Fırsatlar". *Sahra Altı Afrika*. Editörler: Ahmet Kavas ve Ufuk Tepebaş. İstanbul: Tasam.
- Kahn, C. (2008). "Conflict, Arms, and Militarization: The Dynamics of Darfur's IDP Camps". *HSBA Working Paper No 15*.
- Salih, K. O. (1991). "The Sudan, 1985-9: The Fading Democracy". *Sudan after Nimeiri: Conference Papers*. Routledge.
- Koçak, M. (1999). *Mehdi Hareketi'nden İslam Devrimi'ne Sudan*. İstanbul: Esra.
- Lancaster, C. (2006). *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*. University of Chicago Press.
- Le Billion, P. (2004). "The Geopolitical Economy of Resource Wars". *Geopolitics*. C/S: 9 (1).
- Leclerc, J. (20 Haziran 2012). "L'aménagement linguistique dans le monde". <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/afrique/soudan>. Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2016.
- Marsot, A. L. A. (2007). *Mısır Tarihi: Arapların Fethinden Bugüne*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Martimer, E. (1982). *Faith and Power: The Politics of Islam*. New York: Vintage Books.
- Mideast Update. (20 Aralık 2011). "South Sudan President Visits Israel".
- Miller, B. (2007). *States, Nations, and the Great Powers: The Sources of Regional War and Peace*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moro, M. (2007). *السودان المعقري عليه* (Es Sûdan el-Müfterî Aleyhi). Kotobarabia.
- Murqus, Y. R. (1984). *تطور نظام الإدارة في السودان في عهد الحكم الثلاثي الأول، 1924-1899*, (Tatavvaru Nizâm il-İdâreti fis-Sûdan fi Ahd il-Hukm is-Sünâiy il-Evvel, 1899-1924). El Hey'et il-Misriyyet il-Âmmeti lil-Kitâb.
- Nelson, B. J. ve Chowdhury, N. (1994). *Women and Politics Worldwide*. Yale University Press.
- Niblock, T. (1987). *Class and Power in Sudan: The Dynamics of Sudanese Politics, 1898-1985*. State University of New York Press.
- Nyirigwa, W. R. G. (Mart 2011). "The Mysterious Death of Garang and Unaccomplished Mission". *Sudan Tribune*.
- Öndül, U. B. (2015). *Sudan'da Etnik Çatışma ve Çözüm Süreci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, M. (2008). "Apo ve Garang". *Yeni Asya*. 10 Haziran 2008.
- Öztürk, H. ve Öztürk, S (2011). "İsrail-Güney Sudan Su Anlaşması Gerilimi Tirmandırabilir", <http://www.bilgesam.org/tr>. Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2016.
- Rida, A. (1976). *Numeiry: the Man and the Challenge*. Modern Egyptian Bureau.
- Salih, K.O. (2008). "The Internationalization of the Communal Conflict in Darfur and its Regional and Domestic Ramifications: 2001-2007". *Arab Studies Quarterly*. C/S: 30 (3).

- Seyyid, A. M. K. (1996). السودان - المجتمع والدولة وقضايا السلام (Es Sûdan- El Müctema'î ved-Devleti ve Kazây-es Selâm). Amman: Dar-ul Kermel lin-Neşr vet Tevzî'.
- Sudan Tribune. (17 Aralık 2011). "Activists warn of 'genocide' in S. Sudan's Jonglei conflict".
- Sudan Tribune. (5 Mart 2011). "Khartoum following the death of Dr. John Garang De Mebior".
- The Economist. (2002). "A merciless battle for Sudan's oil". C/S: 364 (8288).
- Turabi, H. (1994). *Sudan İslami Hareketi*. İstanbul: Yöneliş.
- Twaddle, M. (2002). *Christian Missionaries and the State in Third World*. Ohio University Press.
- Udasin, S. (2012). "Israel signs 1st agreement, on water, with S. Sudan". Jerusalem Post. 24 Temmuz 2012.
- Verhoeven, H. (2001). "Black Gold for Blue Gold? Sudan's Oil, Ethiopia's Water and Regional Integration". Chatham House Africa Programme Briefing Paper.
- Warburg, G. (1978). *Islam, Nationalism and Communism in a Traditional Society: The Case of Sudan*. Routledge.
- Woodward, P. (2003). *The Horn of Africa: Politics and International Relations*. I.B. Tauris.